

"OILA VA GENDER"
ILMIY-TADQIQOT
INSTITUTI

GENDER **STEREOTIPLARI**

B.A. Xonturayev

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOTINSTITUTI

GENDER

STEREOTIP

bu xulq-atvor shakllari, ijtimoiy rollar, dunyoqarash, mafkura, emotsional intellekt (erkak/ayol dixotomiyasi) shaklini belgilaydigan barqaror obrazlar, shablonlar, ijtimoiy kutishlar, faoliyat majmuyini anglatadi.

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOTINSTITUTI

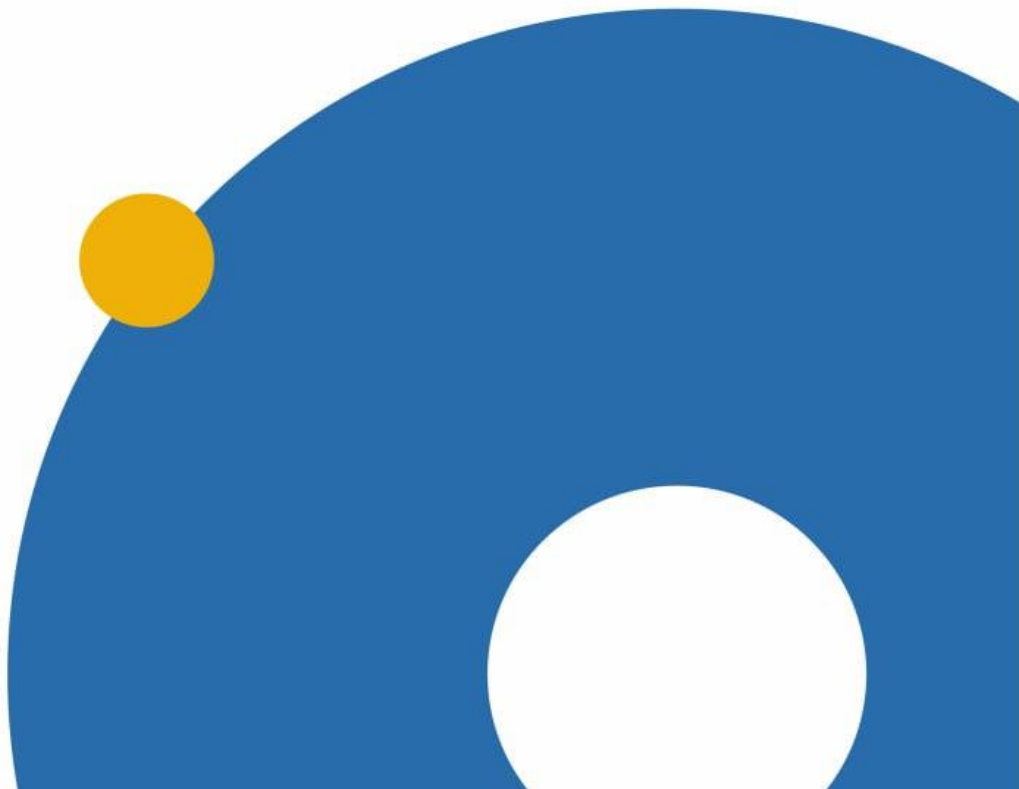
GENDER STEREOTIP TUSHINCHASI

Birinchidan, erkaklar va ayollarni ifodalovchi xususiyat va ta'riflar kiradi

Ikkinchidan, gender stereotiplarida erkak va ayollar jinsiga an'anaviy ravishda xos bo'lgan me'yoriy xulq-atvor namunalari mavjud bo'ladi

Uchinchidan, gender stereotiplarida erkaklar va ayollar bir-birlaridan nima bilan farqlanishi to'g'risidagi odamlarning umumlashtirilgan fikri, mulohazasi, tushunchasi o'z ifodasini topadi

To'rtinchidan, gender stereotiplar ular mavjud bo'lgan madaniy muhitga ham bog'liqdir

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOTINSTITUTI

O'zbekistonda gender tengligiga erishish bo'yicha olib borilayotgan ishlarga qaramasdan, jamiyatda mustahkam ildiz otgan **gender stereotiplari** va **patriarxal munosabatlar** bilan bog'liq bir qator to'siqlar mavjud.

Ushbu norasmiy to'siqlar ayollar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda; qabul qilingan huquqiy hujjatlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini kamaytirmoqda, chunki ular qonunchilikdan ko'ra ayollarning jamiyatdagi mavqeyiga ko'proq ta'sir qiladi.

Ushbu to'siqlar ayollar va erkaklar o'rtasidagi ta'lim, mulk, ish haqi, kasb tanlash va turli lavozimlarga erishish imkoniyatlari va shu kabi masalalarda davom etayotgan nomutanosiblikni keltirib chiqaradi.

Gender stereotiplari sifatlar yoki xususiyatlar to'g'risidagi keng tasavvurlar yoki oldindan o'ylangan tushunchalar, shuningdek, erkaklar va ayollar ega bo'lishi yoki bajarishi kerak bo'lgan rollar bo'yicha jamiyatning taxminlarini anglatadi.

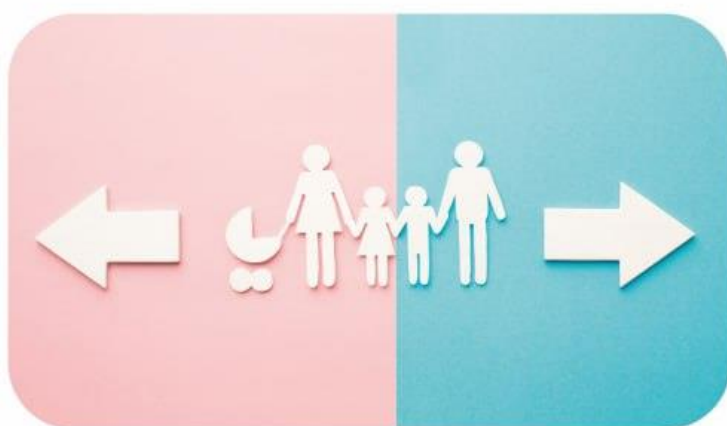
Gender stereotiplari ko'pincha bir nechta toifalarga bo'linadi, ularning har biri odamlarning jinsiga qarab qanday munosabatda bo'lishlari va qanday harakat qilishlari kutilayotganining ma'lum xususiyatlarini ta'kidlaydi.

O'ZBEKISTONDA GENDER STEREOTIPLARINING GURUHLANISHI

OILADAGI GENDER STEREOTIPLAR

Ushbu stereotiplar erkaklar va ayollarning oilada tayinlangan aniq vazifalari va mas'uliyati haqidagi jamiyatning taxminlarini anglatadi. Ayollar ko'pincha uy ishlari, oshpazlik vazifalari uchun mas'uliyatni o'z zimmalariga olishlari va bolalarga g'amxo'rlik qilishning asosiy provayderlari bo'lib xizmat qilishlari shart. Aksincha, erkaklar ko'pincha asosiy daromad oluvchilar sifatida ko'riladi va uy ishlari yoki g'amxo'rlik mas'uliyati bilan kamroq shug'ullanadi.

Oilada keng tarqalgan asosiy gender stereotiplar:

- erkaklar asosiy boquvchi sifatida ko'rilishi
- ayollar uy ishlari va bolalarni tarbiyalash uchun mas'ul sifatida ko'proq ko'rilishi (*aslida, bunga erkaklar xam mas'ul*)
- ota-onalar tomonidan qizlarni erda uzatishga majbur qilish (*erta unashtirib qo'yish*)
- qizlar qaror qabul qilishda cheklangan kuchga ega ekanligi
- qizlarning uy mehnatiga katta urg'u berilishi
- qizlarning kelajakdagi orzularidan ko'ra oila martabasini ustun qo'yish
- odamlarning fikri bilan yashash
- o'g'il farzandni afzal ko'rish
- o'g'il bolalar ta'limiga ko'proq e'tibor qaratish
- oilaviy majburiyatlar teng taqsimlanmaganligi
- oilada zo'ravonlikning oddiy qabul qilinishi
- qizlarning salomatligiga bee'tibor qarash (*reproduktiv salomatlik, oilani rejalashtirish*)
- qizlarga meros berilmasligi kabi salbiy odatlar

“OILA VA GENDER” ILMIIY-TADQIQOTINSTITUTI

TA'LIMDA GENDER STEREOTIPLAR

gender stereotiplari erkaklar va ayollarning o'ziga xos qobiliyatlari haqidagi g'oyalarni o'z ichiga oladi. Keng tarqalgan stereotiplar orasida erkaklar matematika va aniq fanlarga xos qobiliyatga ega, ayollar esa til va muloqot qobiliyatlarida ustunlik qiladi. Bu oldindan o'ylangan tushunchalar odamlarning ta'lim va martaba istiqbollari hamda qarorlariga ta'sir qilishi mumkin.

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOTINSTITUTI

ILM-FANDA GENDER STEREOTIPLAR

ilm-fandagi gender stereotiplari erkaklar va ayollarning ilmiy sohadagi roli va qobiliyatlari haqidagi oldindan o'ylangan noto'g'ri tushunchalarni anglatadi.

Stereotiplar ko'pincha qaysi ilmiy sohalar erkaklar va ayollar uchun ko'proq mos kelishini jamiyat tomonida belgilab berilishi tushuniladi. Masalan, erkaklar ko'pincha fizika va muhandislik kabi sohalar bilan bog'liq tadqiqotlarga yo'naltirilsa, ayollar ko'pincha ijtimoiy fanlarga yo'naltiriladi.

Ushbu stereotiplar ta'lim va kasb tanlashga ta'sir qiladi, odamlarni jinsiga qarab ma'lum sohalarga yo'naltirishi yoki undan uzoqlashtirishi mumkin.

“OILA VA GENDER” ILMIIY-TADQIQOTINSTITUTI

O'zbekiston boshlang'ich ta'limda gender balansiga erishgan bo'lsa-da, ammo hanuzgacha oliy ta'lim sohasida tahsil olayotganlar, shuningdek, ilmiy tadqiqot yo'nalishlaridagi ayollar va erkaklar soni o'rtasida tavofut mavjud.

Ushbu tavofutni bir nechta sabablar keltirib chiqarmoqda:

xotin-qizlarning ta'lim yo'nalishi ko'pincha ota-onalar tomonidan belgilanishi;

oilada oliy ta'lim olish imkoniyati, avvalo, o'g'il bolalarga berilishi *(ayniqsa, to'lov asosidagi o'qish bo'lsa)*;

jamiyatda saqlanib qolgan stereotiplar tufayli qizlar faqat oilaviy hayotda asqatishi mumkin bo'lgan ijtimoiy kasblarni egallashga intilishi *(o'qituvchi)*;

ota-onalar qizlari uydan uzoqda ta'lim olishini istamasligi;

hududlarda oliy ta'lim muassasalari va ilmiy tadqiqot institutlarning bir xil joylashmaganligi;

ayollarning erkaklarga nisbatan erda turmush qurishi, farzand ko'rish va voyaga yetkazish vazifasi.

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOTINSTITUTI

UNESCO tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, dunyo tadqiqotchilarining atigi

30 foizini ayollar tashkil etar ekan.

Universitetlarga kiradigan ayollar soni tobora ko'payib borayotgan bo'lsa-da, ularning kam qismi tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanishadi. Masalan, Shvetsiyada ayollar universitet talabalarining ko'p qismini – 60 foizini tashkil qiladi, ammo ularning soni universitetdan keyingi ta'lim bosqichlarida kamayadi:

aspirantlar orasida ayollar ulushi

49 %

olimlar orasida atigi

36 %

Mamlakatimizda ilmiy tadqiqot ishlarini bajarayotgan tadqiqotchi **erkaklar va xotin-qizlar o'rtasida tavofut saqlanib qolayotgani kuzatilmoqda**. Ilmiy tadqiqot ishlanmalarini bajargan tadqiqotchi-mutaxassislarining jinsi va fan sohalari bo'yicha jami ayol tadqiqotchilar soni **2015-yilda 13 021 nafarni tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 13 651 nafarga yetgan**.

Shuningdek, 2015-yilda **erkaklar esa 18 668 nafar bo'lsa, 2022-yilda 18 890 nafarni tashkil qilmoqda**. Ayol (**13 651**) va erkak (**18 890**) tadqiqotchilar o'rtasidagi asosiy farq **5239 nafarni tashkil qilmoqda**.

KASBIY STEREOTIPLAR

Kasbiy rollar haqidagi stereotiplar keng tarqalgan bo'lib, ba'zi kasblar “erkak” yoki “ayol” kasblari sifatida tasniflanadi.

Masalan, hamshiralik va o'qituvchilik ko'pincha ayollar ustunlik qiladigan kasblar sifatida stereotip hisoblanadi, muhandislik va qurilish esa an'anaviy ravishda erkaklar vakili bilan bog'liq.

Zamonaviy jamiyatda **gender segregatsiyasi** mavjud bo'lib, jinsga qarab kasbiy ajratishning ikki shakli: gorizontaal va vertikal segregatsiyaga bo'linadi.

01

Gorizontaal segregatsiya

erkaklar va ayollar faoliyat turlari bo'yicha taqsimlanganda sodir bo'ladi.

02

Vertikal segregatsiya

ma'lum bir kasbda iyerarxiya bo'yicha erkaklar va ayollarning taqsimlanishi tushuniladi.

Gender segregatsiyasi insonning ijtimoiy xulq-atvorining psixologik xarakter va xususiyatlari yig'indisiga qarab amalga oshiriladi. Bu ko'pincha jamiyatda ayol va erkaklar uchun martaba ko'tarilishida mavjud to'siqlar shaklida namoyon bo'ladi. Gender segregatsiyasini aniqlash uchun shisha shift “стеклянный потолок” tushunchasi ham qo'llanadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha mutaxassislarning fikriga ko'ra, bu o'rta maktab o'quvchilarining kasblarni “erkak” va “ayol” deb tasniflashi bilan bog'liq, bu ularning kasbiy o'zini o'zi belgilashiga sezilarli ta'sir qiladi. O'g'il bolalar, qizlar bilan solishtirganda, texnik kasblarga nisbatan aniqroq kasbiy yo'naltirilgani bilan ajralib turadi, bu ko'plab ma'lumotlarga mos keladi, bu bolalikdan boshlab va keksa yoshda yigitlar texnika bilan bog'liq kasblarni afzal ko'rishlarini ko'rsatadi.

Maktab bolaning jamiyat bilan munosabatlarini tiklaydigan, uning o'zligini tushunib yetishiga yordam beradigan asosiy ijtimoiy muhit hisoblanadi. Bu yerda bolaning dunyoqarashi kengayadi va gender haqidagi tushunchaga ega bo'ladi.

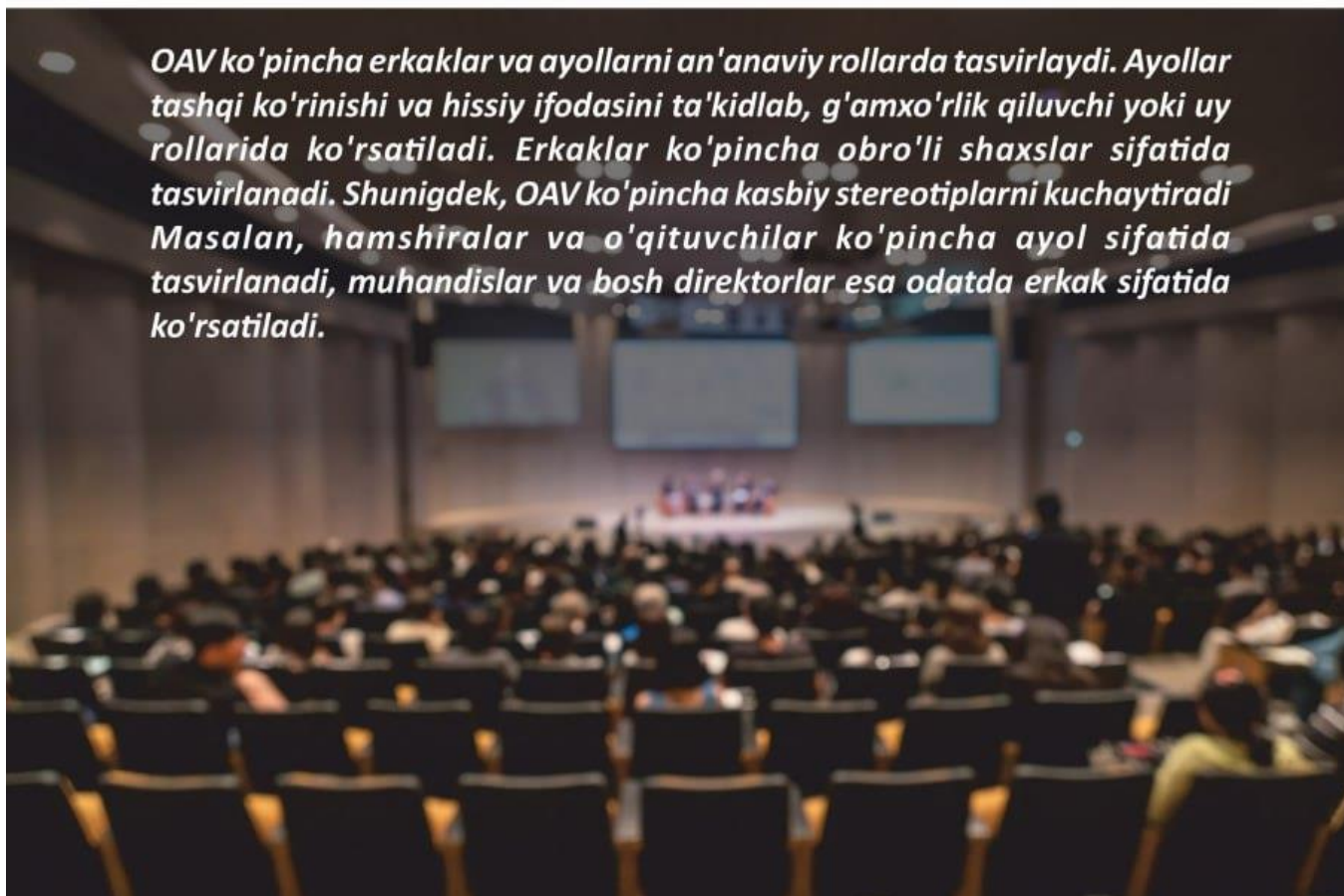
“OILA VA GENDER” ILMIIY-TADQIQOTINSTITUTI

OAVLARIDA GENDER STEREOTIPLAR

ommaviy axborot vositalarida gender stereotiplari keng tarqalgan bo'lib, jamoatchilik fikriga ta'sir qilish va jamiyat normalarini mustahkamlashiga xizmat qiladi. Ushbu stereotiplar ko'pincha televizor, filmlar, ijtimoiy tarmoqlar, reklama va onlayn platformalarda turli shakllarda namoyon bo'ladi.

OAV ko'pincha erkaklar va ayollarni an'anaviy rollarda tasvirlaydi. Ayollar tashqi ko'rinishi va hissiy ifodasini ta'kidlab, g'amxo'rlik qiluvchi yoki uy rollarida ko'rsatiladi. Erkaklar ko'pincha obro'li shaxslar sifatida tasvirlanadi. Shunigdek, OAV ko'pincha kasbiy stereotiplarni kuchaytiradi. Masalan, hamshiralar va o'qituvchilar ko'pincha ayol sifatida tasvirlanadi, muhandislar va bosh direktorlar esa odatda erkak sifatida ko'rsatiladi.

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOTINSTITUTI

Ommaviy axborot vositalarida ayollarning tashqi ko'inishiga katta e'tibor beriladi, ko'pincha haqiqiy bo'lmagan go'zallik standartlariga rioya qilinadi. Erkaklar ham jismoniy kuch va qaddi-qomatga urg'u berilgan holda tasvirlanadi. Ommaviy axborot vositalarida ayollar ko'pincha hissiy, passiv va qaram, erkaklar esa oqilona, qat'iy va mustaqil sifatida tasvirlanadi.

Ayollar ommaviy axborot vositalarida paydo bo'lganda ham, ular ko'pincha kuchli yoki yetakchi rollarda kam namoyon bo'ladi. Bu erkak qahramonlar hukmronlik qiladigan kino sanoatida yaqqol ko'rinadi, ayniqsa, harakat va yetakchi rollarda.

Bu stereotiplar nafaqat mavjud ijtimoiy me'yorlarni aks ettiribgina qolmay, balki ularni tomoshabinlarga me'yor sifatida ko'rsatish orqali ularning davom etishiga ham hissa qo'shadi.

GENDER **STEREOTIPLARINING** **OQIBATLARI**

Gender stereotiplari shaxsiy erkinlikni cheklash, ish joyidagi tengsizlikni kuchaytirish, ruhiy farovonlik va o'ziga bo'lgan ishonchga ta'sir va gender bilan bog'liq zo'ravonlikni targ'ib qilish kabi bir qancha salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Gender stereotiplariga qarshi kurashish uchun aholining xabardorligini oshirish, hayotning barcha jabhalarida gender tengligini targ'ib qilish, ommaviy axborot vositalari, siyosat va biznesda erkaklar va ayollarning turli tasvirlarini rag'batlantirish zarur.

“OILA VA GENDER” ILMIIY-TADQIQOTINSTITUTI

KUNDALIK HAYOTDAGI GENDER STEREOTIPLAR

Shaxsiy xususiyatlar

Bu tasnif erkaklar va ayollarning hissiy, munosabat va xulq-atvor xususiyatlariga oid umumlashmalarni o'z ichiga oladi. Ayollar ko'pincha sezgir, hamdard va g'amxo'r, erkaklar esa tajovuzkor, kuchli va qattiqqo'l bo'lib ko'rinish kerak kabi fikrlar.

Jismoniy ko'rinish

Erkaklar va ayollarning kutilayotgan jismoniy ko'rinishi haqida keng tarqalgan taxminlar mavjud. Ayollardan ko'pincha nozik tanaga ega bo'lishlari va ayollarga xos kiyinishlari kutiladi, erkaklar esa kuchli tanaga ega bo'lishlari va erkaklarcha kiyinishlari kerak. Ushbu noto'g'ri qarashlar tana qiyofasiga bog'liq jiddiy bosimga olib kelishi hamda o'zini o'zi qadrlash va ruhiy farovonlikka ta'sir qilishi mumkin.

